

Diarienummer: Ju2024/00120
Referens: Amanda Vesterlund
Datum: 2024-04-15

Justitiedepartementet
ju.remissvar@regeringskansliet.se
clara.cederberg@regeringskansliet.se

Remissvar över betänkandet *Inskränkningar i upphovsrätten* (SOU 2024:4)

Sammanfattning

Svenska Arkivförbundet är mycket kritisk till utredningens förslag om kulturarvsinstitutioners användning och anser att utredningen har en betydande kunskapsbrist om kulturarvsområdet. Utredningens lagförslag diskriminerar de enskilda arkivinstitutionerna. Förslagen kommer att utarma den enskilda arkivsektorn och försvåra möjligheterna till både bevarande och forskning.

Svenska Arkivförbundet anser att även enskilda arkivinstitutioner bör omfattas av samma bestämmelser som statliga och kommunala arkivinstitutioner i 16 §.

Den enskilda arkivsektorn

Den enskilda arkivsektorn omfattar all information som skapas i verksamheter som inte omfattas av tryckfrihetsförordningens bestämmelser om allmänna handlingar. Det är alltså civilsamhällets, näringslivets och privatpersoners arkivbestånd. Arkivbestånden består av information som utgör en betydelsefull del av samhällets informationsförsörjning och kulturarv. Den enskilda arkivsektorn omfattas inte av arkivlagen och bevarandet av informationen bygger på frivillighet från arkivbildarna (föreningar, stiftelser, akademier, företag, privatpersoner med flera).

För att möta behovet och viljan från enskilda arkivbildare att bevara sina arkivbestånd finns enskilda arkivinstitutioner som specialiserat sig på bevarandet av civilsamhällets, näringslivets och privatpersoners arkiv. Några exempel är Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (stiftad år 1902), Centrum för Näringslivshistoria (bevarar 85 hyllkilometer företagsarkiv) och de 27 länsarkiven med regionala uppdrag som ingår i Kultursamverkansmodellen som regleras enligt förordningen (2010:2012) där regional enskild arkivverksamhet är ett av sju utpekade kulturområden.

Svenska Arkivförbundet

Svenska Arkivförbundet är riksorganisationen för den enskilda sektorns arkiv i Sverige. Förbundet har ca 150 medlemmar. Bland medlemmarna finns arkivinstitutioner från både enskild och offentlig arkivsektor, museer, bibliotek, företag, organisationer och privatpersoner. Medlemmarna spänner från väletablerade nationella arkivverksamheter till ideella, lokala kulturarvsentusiaster.

Förbundet arbetar för att skapa goda förutsättningarna för enskild arkivverksamhet i hela landet. Det gör förbundet bland annat genom att företräda de enskilda arkivbildarna och arkivbevararna, bilda opinion kring arkivens roll och värde för samhällsutvecklingen samt genom olika utvecklingsprojekt.

Förbundet är remissinstans i frågor som rör kulturarv i allmänhet och arkivsektorn i synnerhet. Förbundet är angelägna att, efter inbjudan från Justitiedepartementet, lämna följande kritiska invändningar mot de förslag som utredningen Inskränkningar i upphovsrätten presenterat.

1.1 Förslag till lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

16 § Framställning och spridning av exemplar inom kulturarvsinstitutioner

Andra stycket bör även omfatta den enskilda arkivsektorn. Skrivningen bör vara "Bibliotek, museer och arkiv som är tillgängliga för allmänheten och som drivs utan vinstintresse har rätt att framställa exemplar av verk...", annars får de uppräddade ändamålen följande konsekvenser för den enskilda arkivsektorns institutioner:

Ändamål: För kompletterings- eller forskningsändamål.

Effekt: Föreningsarkivet i Jämtlands län får inte kopiera en tidningsartikel som refereras till i ett protokoll från Åre slalomklubb för att komplettera informationen. Protokollet blir svårtytt på grund av avsaknad av referensinformation som arkivbildaren missat att tillföra.

Ändamål: För att tillgodose lånesökandes önskemål om enskilda artiklar eller korta avsnitt eller om material som av säkerhetsskäl inte bör lämnas ut i original.

Effekt: Arkivcentrum Dalarna får inte kopiera en stöldbegärligt fotografi utan måste lämna ut det i original till forskare i Arkivets läsesal. Materialet riskerar att förkomma och stora resurser går åt till övervakning av forskare.

Ändamål: För användning i läsapparater.

Effekt: Föreningsarkivet Vänersborg får inte digitisera en ljudinspelning för att tillgängliggöra denna i läsesal via dator. Istället behöver enskilda arkivinstitutioner hålla med omfattande teknisk utrustning för att kunna tillhandahålla arkivinformation av en stor mängd format i original för forskare. Detta bedöms vara både resurs-, utrymmes- och kompetenskrävande.

Ändamål: För förvaltning och organisering av verk samt för annat internt bruk som påkallas av underhåll av verk.

Effekt: Arkiv Gävleborg får inte skanna fotografier för att ordna bilderna i en databas för att lättare eftersöka dessa och berika bilderna med metadata. Svåröverblickade samlingar och informationsförlust blir ett resultat vilket ger sämre service åt forskare.

Svenska Arkivförbundet

16 f § Användning av verk i kulturarvsinstitutioners samlingar i forskningssyfte eller för privata studier

Paragrafen bör även omfatta den enskilda arkivsektorn. Skrivningen bör vara "Bibliotek, museer och arkiv som är tillgängliga för allmänheten och som drivs utan vinstintresse får tillgängliggöra offentliggjorda verk...", vid samtliga tre uppräknade förutsättningar annars får det följande konsekvenser för den enskilda arkivsektorns institutioner:

Förutsättning: I institutionens egna lokaler.

Effekt: Folkrorelsearkivet i Västerbotten får inte tillgängliggöra litteratur som skänkts tillsammans med arkivbestånd i Arkivets läsesal.

Förutsättning: Genom ett tekniskt hjälpmedel avsett för enstaka besökare.

Effekt: Näringslivsarkiv i Norrland får inte tillgängliggöra en film som ingår i ett arkivbestånd för en forskare genom en filmspelare i forskarsalen.

Förutsättning: I forskningssyfte eller för privata studier.

Effekt: Norrbottens föreningsarkiv får inte låna ut tidskrifter utgivna av en arkivbildare för forskning om arkivbildarens verksamhet.

10 Upphovsrättslagens inskränkingsbestämmelser

10.7 Kulturarvsinstitutioners användning

Utredningen uppvisar mycket bristande kunskap om kulturarvs- och arkivsektorns organisering i Sverige som riskerar att få allvarliga konsekvenser för den enskilda arkivsektorn i Sverige och möjligheterna till forskning. Detta anser Svenska Arkivförbundet är mycket problematiskt och något som förbundet redan delvis har påtalat i tidigare remissvar.¹ Det bör vara grundläggande för en utredning att sätta sig in i det område som man avser föreslå lagreglering av, vilket inte har gjorts.

För det första blandar utredningen ihop begreppen. Utredningen skriver: "Begreppet arkiv är brett. Det kan avse allt från högst privata samlingar till de samlingar som finns hos Riksarkivet. Att tillåta en så odefinierad grupp av användare att förfoga över verk på de sätt som medges enligt 16 § andra stycket vore för långtgående. Det finns därför anledning att även fortsättningsvis begränsa den krets av arkiv som omfattas av bestämmelserna."²

Det är skillnad på arkivbestånd (samlingar av information) och arkivinstitutioner (aktörer som bevarar arkivbestånd). I det ovan återgivna stycket tycks utredningen tala om arkivbestånd istället för arkivinstitutioner, men har inga problem att skilja bibliotek från bokbestånd, eller museum från samlingar av föremål. "Renodlade" enskilda arkivinstitutioner uppgår till cirka ett 70-tal. Det kan jämföras med Arbetslivsmuseernas samarbetsråds uppskattning att det finns ca 1 500

¹ Svenska Arkivförbundet, *Remissvar Ds 2021:30*, <https://wordpress-364042-3881291.cloudwaysapps.com/wp-content/uploads/2023/06/Remissvar-Upphovsrätten-pa-den-digitala-inre-marknaden-Ds-2021-30.pdf>

² Utredningen om upphovsrättsens inskränkningar, *Inskränkningarna i upphovsrätten*, Regeringskansliet, Stockholm, 2024, sidan 266.

Svenska Arkivförbundet

arbetslivsmuseer i Sverige³ och Kungliga bibliotekets uppgift om ca 2 200 biblioteksorganisationer⁴. Mängden arkivinstitutioner utanför den offentliga sektorn (statliga och kommunala) är alltså varken svåra att definiera eller orimligt många i förhållande till exempelvis mängden museer och bibliotek. Vidare gör inte EU-kommissionens DSM-direktiv någon skillnad på offentliga och enskilda arkiv, utan definierar kulturarvsinstitutioner som "ett bibliotek, ett museum som är tillgängligt för allmänheten, ett arkiv eller en film- eller ljudarvsinstitution"⁵. Varför en särskiljning ska göras på nationell nivå motiveras inte tillräckligt.

Avsaknaden av arkivstatistik gör det omöjligt att presentera hur stora enskilda arkivbestånd det finns hos enskilda arkivinstitutioner i Sverige. Men utifrån beståndsuppgifter hos de tre största nationella enskilda arkivinstitutionerna samt från de regionala enskilda arkivinstitutionerna kan man slå fast att det rör sig om minst 222 484 hyllmeter handlingar,⁶ vilket är nästan dubbelt så stor mängd enskilt arkivmaterial är Riksarkivet bevarar.⁷ Hur stor del av denna kulturarvsskatt som är upphovsrättsskyddad finns det ingen information om. Tyvärr saknas också officiell statistik över forskningen hos de enskilda arkivinstitutionerna. Även om denna förekomst tycks vara okänd för utredningen är den sannerligen inte det för forskarsamhället, såväl för de akademiska forskarna som amatörforskarna, då samtliga enskilda arkivinstitutioner lägger stora resurser på forskarservice av olika slag.

För det andra visar utredningen en stor okunskap om var arkivbestånd bevaras och tillgängliggörs. Arkivbestånd bevaras hos en mängd olika aktörer i samhället: statliga arkivinstitutioner, kommunala arkivinstitutioner, enskilda arkivinstitutioner, museer, bibliotek, ideella föreningar, stiftelser, akademier, universitet, företag. Genom skrivningarna som skiljer ut de statliga och kommunala arkivinstitutionerna utarmas den enskilda arkivsektorn och en första och andra klassens arkivbevarare kommer att uppstå. Dessutom kan arkivbestånd vara uppdelade på olika arkivbevarare i samhället vilket ytterligare nedvärderar de enskilda arkivinstitutionerna genom utredningens förslag. Några exempel på konsekvenser som detta kommer att få:

- Volvos arkivbestånd på Riksarkivet i Göteborg (myndighet och statlig arkivinstitution) kommer att omfattas av inskränkningarna. Volvos arkivbestånd på Blekingearkivet (ideell förening och en enskild arkivinstitution) kommer inte att omfattas av inskränkningarna.

³ ArbetSam, *Om arbetslivsmuseer*, <https://arbetsam.com/kunskap/om-arbetslivsmuseer/> Hämtat den 15 april 2024.

⁴ Kungliga biblioteket, *Biblioteksstatistiken 2022: besökarna är tillbaka – och många är ungdomar*, <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2023-05-17-biblioteksstatistiken-2022-besokarna-ar-tillbaka---och-manga-ar-ungdomar.html> Hämtat den 15 april 2024.

⁵ Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2019/790 om upphovsrätt och närstående rättigheter på den digitala inre marknaden och om ändring av direktiven 96/9/EG och 2001/29/EG, avdelning 1 Allmänna bestämmelser, artikel 2 Definitioner, punkt 3 Kulturarvsinstitutioner.

⁶ Centrum för Näringslivshistoria: 85 000 hyllmeter, <https://www.naringslivshistoria.se/om-oss/>, hämtat den 19 april 2024.

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek: 15 000 hyllmeter, <https://www.arbark.se/sv/faq/>, hämtat den 19 april 2024.

TAM-arkiv: 11 000 hyllmeter, <https://tam-arkiv.se/om-tam-arkiv/>, hämtat den 19 april.

Regionala enskilda arkiv inom Kultursamverkansmodellen: 111 484 hyllmeter (2022), Kulturrådet, (2022) "Ett misch-masch av myggor och elefanter": arkiv och film i kultursamverkansmodellen.

⁷ Riksarkivet: 124 001 hyllmeter (2022), Riksarkivet (2023) *Årsredovisning 2022 för Riksarkivet*.

Svenska Arkivförbundet

- Hemslöjdsförbundets samlingar på Jamtli (stiftelse och museum) kommer att omfattas av inskränkningarna. Hemslöjdsförbundets samlingar på Föreningsarkivet i Jämtlands län (ideell förening och enskild arkivinstitution) kommer inte att omfattas av inskränkningarna.
- Personarkiv på Uppsala universitetsbibliotek (myndighet och forskningsbibliotek) kommer att omfattas av inskränkningarna. Personarkiv på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (stiftelse och enskild arkivinstitution) kommer inte att omfattas av inskränkningarna.

Utredningen för ett mycket positivt resonemang kring kulturarvsinstitutioner generellt, exempelvis kring museernas roll. Svenska Arkivförbundet ser inga hinder för varför det resonemanget inte skulle kunna appliceras på enskilda arkivinstitutioner, som också är viktiga kulturarvs- och forskningsinstitutioner.

För Svenska Arkivförbundet

Amanda Vesterlund
Generalsekreterare